

intensieve veldverkenningen leiden tot nieuwe Neandertaler-vondsten

EERSTE NEANDERTALER-KAMPEMENT IN NOORD-NEDERLAND OPMAAT NAAR MEER

Jaap Beuker (Drents Museum), Marcel Niekus (GIA) & Dick Stapert (GIA)

Het project 'Midden-Paleolithicum Noord-Nederland' van het *Groninger Instituut voor Archeologie* (GIA) en het *Drents Museum* begint zijn vruchten af te werpen. Het kortgeleden bij Assen ontdekte Neandertaler-kampement, het eerste in Noord-Nederland, is daar een prachtig voorbeeld van. Maar er is meer boven water gekomen en er zal nog veel volgen, niet alleen op de vindplaats bij Assen, maar ook elders. De samenwerking tussen bovengenoemde organisaties, studenten uit Groningen en Leiden en vele amateur-archeologen uit heel Noord-Nederland ligt ten grondslag aan het succes. Zo wordt steeds meer bekend over Neandertalers die tussen 130.000 - 30.000 jaar geleden in Noord-Nederland leefden: de noordelijke periferie van het Neandertaler-verspreidingsgebied.

In 1994 verscheen een artikel over het Midden-Paleolithicum van Noord-Nederland (Beuker en Niekus 1994a) waarin wij aankondigden dat wij de middenpaleolithische vondsten in Noord-Nederland, in het bijzonder vondsten van het Drents-Friese keileemplateau, zouden inventariseren en onderzoeken. De stroom van nieuwe vondstmeldingen (zie b.v. Beuker & Niekus 1994b) bracht ons tot dit project. Technologie, datering en natuurlijke oppervlakteveranderingen, maar ook de verspreiding van de vondsten in relatie tot geologie en geomorfologie zouden centraal staan. Door omstandigheden is het onderzoek toen niet goed van de grond gekomen. Wel zijn er in de winterseizoenen kleinschalige veldverkenningen uitgevoerd, maar deze leverden tot februari 2007 geen overtuigende middenpaleolithische artefacten op.

Eind 2006 besloten de auteurs om, samen met archeologe Lykke Johansen, het oude plan nieuw leven in te blazen. Naast een uitgebreide, systematische inventarisatie en beschrijving van alle tot dusver bekende middenpaleolithische artefacten, spraken we af om op grote schaal veldverkenningen uit te voeren. Doel was om te proberen meer vondsten aan het licht te brengen. Een belangrijke stimulans was de interesse van een aantal archeologie-studenten om mee te helpen met zoeken, om zodoende meer ervaring in veldverkenningen op te doen. ▶

▼ Afb. 1

In het veld worden mogelijke artefacten van de Neandertaler uitgebreid bestudeerd (februari 2007). *Van links naar rechts:* archeoloog Marcel Niekus, studentes Sarah Dresscher (achter Niekus), Ester van de Lagemaat, Sanne Griemink, Astrid Koops en collega Dick Brinkhuizen. Alle personen zijn medeontdekkers van het nieuwe kampement. foto: Jaap Beuker

Een artikel in het kwartaalblad van de *Stichting Het Drentse Landschap* zette in feite de stand van zaken van september 2006 nog even goed op een rij.

Onderzoeksvragen

Enkele belangrijke onderzoeksvragen betreffen de landschappelijke situering van Neandertalervindplaatsen, en de vraag of vuistbijlen inderdaad vooral geïsoleerde artefacten zijn die zijn achtergelaten op jacht- en slachtkampementen. Een derde belangrijke vraag die we hoopten te beantwoorden is of er op het Drents-Friese keileemplateau ook vindplaatsen van het kaliber Mander in Overijssel te vinden zijn (Stapert 1982 & De Vries & Postma 2002). Op het keileemplateau kennen we wel vindplaatsen waar twee of drie artefacten zijn gevonden, maar een grotere vindplaats, zoals Mander, ontbrak tot dusver. In de Steentijd van Nederland (2005) werd door Marcel Niekus en Dick Stapert al voorspeld dat er tientallen van dergelijke vindplaatsen zouden moeten zijn, maar dat ze zonder intensieve zoekacties nauwelijks opgespoord zouden kunnen worden. Een belangrijke oorzaak hiervoor is het feit dat middenpaleolithische artefacten vrijwel uitsluitend op keizand-akkers worden aangetroffen tussen tienduizenden, zo niet honderdduizenden natuurlijke (vuur)stenen. Het zoeken naar middenpaleolithen is daardoor puur afzien, wat wijlen amateur-archeoloog Freek Modderkolk er toe bracht te zeggen dat: *"middenpaleolithen nooit liggen waar je ze zoekt, maar waar je ze vindt."*

❑ Afb. 2

Een van de eerste vondsten van het nieuwe kampement bij Assen: een *biface partiel* opgeraapt door Dick Brinkhuizen. Het artefact is gemaakt van een vorstspijstuk en is een prachtig voorbeeld van aanpassing aan de lokale grondstof.

foto's: ToonBeeld / Frans de Vries

Nieuw kampement bij Assen

De veldverkenningen vonden vanaf begin 2007 plaats op bekende vindplaatsen, maar ook op plekken die door hun landschappelijke ligging goede kansen boden op nieuwe vondsten. Archeologen uit Groningen, studenten uit Groningen en Leiden, en amateur-archeologen van de *Werkgroep Archeologie Steenwijk (WAS)* en de **Drents Prehistorische Vereniging** waren bereid om tientallen vrije uren aan het project te besteden. Na maanden van afzien onder soms barre weersomstandigheden, werden op een middag in februari 2007 binnen een kort tijdsbestek nabij Assen drie middenpaleolithische artefacten opgeraapt: een kleine hartvormige vuistbijl op een natuurlijk vorstspijstuk, een afslag en een klingvormige afslag. Tussen de stenen die door de studente Astrid Koops zijn opgeraapt bleek zich ook nog een fraai kernstuk te bevinden! (zie afb. 8) De volgende dag vonden we op dezelfde vindplaats nog eens twee stukken: een mogelijke schaaf op kernvoetafslag en een eenvoudige afslag. Eind 2007 en in 2008 is de vindplaats meerdere keren afgezocht met als resultaat wederom meerdere middenpaleolithische artefacten. In totaal staat de teller nu op zeventien door de Neandertaler bewerkte vuurstenen, waaronder de al eerder genoemde hartvormige vuistbijl, een fragment van een andere vuistbijl, twee kernen, een halffabrikaat van een bifaciaal werktuig (vermoedelijk een vuistbijl), de mogelijke schaaf en een tiental afslagen. Later bleek dat amateur-archeoloog Henk Paas uit Assen enkele jaren eerder op dezelfde locatie ook al een afslag had opgeraapt; dit stuk is pas na de ontdekking, in de zomer van 2007, bij ons als zodanig bekend geworden. In Mander werden in 20 jaar 50-60 middenpaleolithische artefacten opgeraapt en dit belooft nog wat voor de nieuwe Drentse vindplaats!

Afb. 3

Afslagen en een klingvormige afslag: **A**, **B**, **D**, **F**, **G**, **I**, **K**, **L**, **M** en **O**
 Kernen: **J** en **P**
 Vermoedelijke schaaaf op kernvoetafslag: **H**
 Vuistbijlen: **E** en **N**
 Halffabrikaat van een bifaciaal werktuig, vermoedelijk een vuistbijl: **C**

Artefact **I** is een distaal fragment van een afslag met sporen van verbranding, zoals extreme roodverkleuring en kleine scheurtjes in het oppervlak.

Alle artefacten vertonen oppervlakteveranderingen die zo kenmerkend zijn voor middenpaleolithische artefacten uit het keizand: windlak met putjes, afronding (niet-fluviatiel), krasjes, drukkegels, kryoturbatie-retouches, secundaire vorstsplijting en kleurpatina's (vooral bruin). Strikt genomen kunnen middenpaleolithische artefacten in de onderhavige geologische context alleen op basis van deze oppervlakteveranderingen worden herkend.

foto: ToonBeeld / Frans de Vries

Vondstverspreiding

Gezien de verspreiding van de vondsten kunnen we concluderen dat we met een kampement te maken hebben. Weliswaar meet het oppervlak van de vondstverspreiding maximaal zo'n 250 bij 200 meter, met daarbinnen een verdichting van circa 100 bij 100 meter, maar dat is een relatief dichte concentratie te noemen. Gegeven de bodembewegingen in de laatste ijstijd (solifluctie en kryoturbatie) is niet te verwachten dat het materiaal nog op enkele vierkante meters bij elkaar ligt. Wat dit betreft bevestigt de nieuwe vindplaats de waarnemingen bij Mander. Op **pagina 6** zijn drie artefacten van het nieuwe kampement in detail te bekijken.

Afb. 4

De vermoedelijke klingschabber van Basse (Ov.) gevonden door Piet Wiersma.

foto's: ToonBeeld / Frans de Vries

Andere vondsten

Afgezien van het kampement zijn sinds het begin van het project ook op andere plaatsen in Drenthe (o.m. te Zeijen) en de kop van Overijssel (omgeving Steenwijk) nieuwe vondsten gedaan waaronder een vermoedelijke schrabber op kling bij Basse. Op laatstgenoemde

vindplaats is enkele jaren daarvoor ook al een middenpaleolithische kling opgeraapt (Postma e.a 2004). Beide vondsten zijn gedaan door Piet Wiersma van de WAS. Overigens is recentelijk in de collectie van Gerrit Jonker (Tuk), eveneens lid van de WAS een fraaie middenpaleolithische kern opgedoken: een aanwijzing voor weer een nieuwe middenpaleolithische vindplaats! In totaal zijn sinds het begin van 2007 maar liefst 20 nieuwe middenpaleolithische vondsten bekend geworden. Dat is maar liefst dertig procent van het totaal aan Drentse vondsten dat er sinds het begin van de jaren zestig van de vorige eeuw voor de dag kwam, een enorme sprong voorwaarts!

Geologisch onderzoek

Het project zal ook in de komende jaren worden voortgezet en gezien het resultaat van de afgelopen twee jaren kunnen nieuwe sensationele ontdekkingen niet uitblijven. In samenwerking met geologen van TNO/NITG (de voormalige Rijkse Geologische Dienst) te Utrecht zal dit voorjaar geologisch onderzoek op de nieuwe vindplaats bij Assen plaatsvinden. Tevens zal TNO/NITG een belangrijke bijdrage leveren aan de studie naar de landschappelijke ligging van Neandertaler-vindplaatsen op het Drents-Friese keileemplateau waar studente Ester van de Lagemaat een eerste aanzet toe heeft gegeven met haar ruimtelijke analyses van middenpaleolithische vindplaatsen op het plateau. Zoektochten op verschillende locaties in Drenthe en de omgeving van Steenwijk zijn inmiddels gepland.

Paleo-Aktueel

In Paleo-Aktueel 19, het jaarboek van het GIA, dat half december 2008 is verschenen is een eerste artikel over het nieuwe kampement verschenen. In een ander Paleo-Aktueel-artikel wordt een aantal oude en nieuwe vondsten uit de omgeving van Steenwijk nader onder de loep genomen, waaronder een fraaie bladspits van het Eeserveld gevonden door Johan Bokkinga (De Vries e.a. 2008), de klingen van Basse en een middenpaleolithisch artefact van Onna (vondst van Jan Been van de WAS).

Afb. 5

Studenten van de Universiteit Leiden trotseren de kou op zoek naar Neandertaler-artefacten (november 2007)

foto: Jaap Beuker

Dankwoord

Tot slot willen wij iedereen bedanken die het 'Project Midden-Paleolithicum' tot zo'n succes heeft gemaakt. In alfabetische volgorde gaat het om de volgende personen (studenten, amateur-archeologen en collega's): Willem Aanstoot, Bas Baaijens, Jan Been, Henk Bessem, Zwaan Beijck, Bert Boekschoten, Gijsbert Boekschoten, Alex Brandsen, Thijs Coenen, Margot Daleman, Sarah Dresscher, Dagmar Ewolds, Rik Feiken, Richard Fens, Ens Grefhorst, Sanne Griemink, Tymon de Haas, Jasper Huis in 't Veld, Alexandra Hut, Tjeerd de Jong, Gerrit Jonker, Jan Kloosterman, Astrid Koops, Marlies van Kruining, Rogier Kuisman, Ester van de Lagemaat, Tineke Looyenga, Arnoud Maurer, Jeroen Mendelts, Jasmina Milojkovic, Leo Mulder, Jannetje Paijmans, Minie Peters, Lammert Postma, Michiel Remmelink, Jan van Rijn, Michiel Rooke, Diana Spiekhout, Laurie Spoelstra, Inge van Stokkum,

Henk Trip, Max Trip, Martin Uildriks, Jan van der Veen, Alexander Verpoorte, Danielle de Vos, Frans de Vries, Piet Wiersma, Kees Wijnberg en Durk van der Zee. Een speciaal woord van dank voor hun zeer gewaardeerde inzet in het veld richten we aan Dick Brinkhuizen (Groningen) en Henk Paas (Assen). Ester van de Lagemaat (Groningen) bedanken we voor de aanzet die ze heeft gegeven voor de landschappelijke analyse. De artefacten van het nieuwe kampement en de vondsten van andere locaties zullen te zijner tijd worden opgenomen in de collectie van het Drents Museum te Assen, waar ze in de nieuwe expositie een prominente plaats zullen krijgen.

Voor gebruik van de hier gepubliceerde foto's is toestemming van de hoofdredacteur noodzakelijk (058 266 38 36 of info@toonbeeld.com).

Literatuur

Beuker, J.R. en M.J.L.Th. Niekus, 1994a. Het Midden-Paleolithicum van Noord-Nederland. *Paleo-Aktueel* 5, pp. 9-10.

Beuker, J.R. en M.J.L.Th. Niekus, 1994b. Neandertalers in Drenthe; enkele opzienbarende nieuwe vondsten. *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 111, pp. 95-110.

Beuker, J., M. Niekus & D. Stapert, 2006. Neanderthalers in het Drentse landschap. *Het Drentse Landschap* 51, pp. 4-7.

Niekus, M.J.L.Th. en D. Stapert, 2005. Het Midden-Paleolithicum in Noord-Nederland. In: J. Deeben et al. (red.), *De Steentijd van Nederland* (= Archeologie 11/12), pp. 91-118.

Niekus, M.J.L.Th., J. Beuker, L. Johansen & D. Stapert, 2008. Een tweede 'Mander': een recentelijk ontdekt kampement van Neanderthalers (Dr.). *Paleo-Aktueel* 19, pp. 1-9.

Postma M, F. de Vries, L. Postma & T. de Jong, 2004. Een middenpaleolithische kling uit Basse (Ov.). www.archeoforum.nl > naar artikel

Stapert, D., 1982. A Middle Palaeolithic artefact scatter, and a few younger finds, from near Mander NW of Ootmarsum (province of Overijssel, the Netherlands). *Palaeohistoria* 24, pp. 1-33.

Stapert, D., J. Been, J. Beuker, L. Johansen, M.J.L.Th. Niekus & P. Wiersma, 2008. Bladspitsen en andere middenpaleolithische vondsten rond het glaciaal bekken van Steenwijk (Dr. en Ov.). *Paleo-Aktueel* 19, pp. 10-19.

Vries, F. de, Postma, M., 2002. Twee nieuwe middenpaleolithen uit Mander (Ov.). www.archeoforum.nl

> naar artikel

Vries, F. de, L. Postma & M. Postma, 2008. Zeldzame Neanderter-bladspits gevonden nabij Steenwijk (Ov.). www.archeoforum.nl > naar artikel

colofon

ArcheoForum is een gratis internet tijdschrift over prehistorische archeologie uitgegeven door ToonBeeld communicatie & vormgeving. Artikelen e.d. zijn beschikbaar op www.archeoforum.nl. De redactie nodigt een ieder uit een artikel, een nieuwsitem of een reactie op reeds verschenen items te schrijven.

redactie

Frans de Vries (hoofdredacteur)
Lammert Postma (eindredacteur)
Marten Postma (eindredacteur)
Klaas R. Henstra (redacteur)
Evert Kramer (redacteur)
Bernard Versloot (redacteur)

vormgeving & opmaak

Frans de Vries (ToonBeeld), Marten Postma

contact

redactie@archeoforum.nl

copyright

Alle auteursrechten berusten bij de auteurs/fotografen/tekenaars van teksten en afbeeldingen. Voor niet-commerciële toepassingen is het toegestaan dit pdf-bestand te kopiëren, uit te printen en te verspreiden. Het is niet toegestaan dit pdf-bestand te veranderen of elders te publiceren zonder voorafgaande schriftelijke toestemming

▲ Afb. 6, 7 en 8

- ⑥ **Fragment van een vuistbijl.** Het stuk is uitelkaar gevallen door secundaire vorstspijting. Op het zijaanzicht is de kenmerkende zig-zagvorm van de snede goed te zien.
- ⑦ **Grote afslag.** Op de dorsale zijde (links) is een vrij groot stuk cortex met sporen van gletsjertransport (van voor de bewerking) bewaard gebleven.
- ⑧ **Kernstuk.** Als uitgangsmateriaal is een plat vorstspijststuk genomen. Hoewel er op het slagvlak preparatie aanwezig is, betreft het geen Levallois-kern. Zo ontbreekt de kenmerkende centripetale bewerking van het afbouwvlak.

foto's: ToonBeeld / Frans de Vries